

بررسی جایگاه ایثار در سیاست خارجی ایران (دیپلماسی فرهنگی ایثار)

عباسقلی عسگریان^۱

حامد حکمت‌آرا^۲

چکیده:

قدرت‌های بزرگ همواره می‌کوشند با ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم خود، منافع خویش را در جهان جستجو نمایند. در این مقاله تلاش شده است به این پرسش پاسخ داده شود که چه اقداماتی را می‌توان در قالب دیپلماسی فرهنگی ایثار به عنوان زیرشاخه دیپلماسی عمومی در قبال کشورهایی که به لحاظ فرهنگی، مذهبی، تاریخی و ... با ایران قرابت دارند، انجام داد تا ضمن حفظ موقعیت کنونی، روابط فرهنگی با این کشورها توسعه هم پیدا کند و به طور کلی این‌که گفتمان فرهنگی ایران در زمینه ایثار چگونه است؟ در مسیر انجام پژوهش از منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و الکترونیکی استفاده گردیده است. پاسخ مقاله به پرسش مذکور این است که دیپلماسی فرهنگی ایثار که از فرهنگ ملی، بومی و تاریخی ایرانی نشأت گرفته، توانسته است خود را با آموزه‌ها و فرهنگ اسلامی تکمیل نماید. به همین دلیل است که قادر به اشاعه اندیشه‌ها و انعکاس روحیه آزاداندیشی و هم‌نوع‌دوستی به ملت‌های منطقه و جهان است. به طور کلی، دیپلماسی فرهنگی ایران در زمینه ایثار با توجه به تأثیرگذاری معنا و اندیشه انقلاب اسلامی پی‌ریزی گردیده است. این بازنمود گفتمانی درصدد تحکیم بنیان‌های معرفتی فرهنگ بومی و تعمیم ارزش‌ها، دانش‌ها و نگرش‌های تولید شده به فراسوی مرزهای جغرافیایی است. در این رهگذر از دیپلماسی نرم و قدرت اقناع بهره می‌گیرد.

واژگان کلیدی: دیپلماسی ایثار، دیپلماسی عمومی، دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی مبادله‌ای، سیاست خارجی ایران

۱. عضو هیئت علمی دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه،

Email: abbas110as@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه،

Email: hamedhekmatara@gmail.com

تاریخ دریافت: ۹۸/۳/۵ تاریخ پذیرش: ۹۸/۴/۴

مقدمه

جهت نیل به مفهوم اصلی و اهمیت «دیپلماسی ایثار»^۳ به عنوان زیرشاخه‌ای از «دیپلماسی فرهنگی»^۴ (آن هم زیرمجموعه «دیپلماسی عمومی»^۵)، لازم است ابتدا به موضوع «قدرت نرم»^۶ و نقش آن در سیاست خارجی پرداخته شود.

اندیشمندان پس از این که حاکمیت جریان دوقطبی غربی-شرقی (رایج در دوره جنگ سرد) بر جهان پایان یافت، تلاش کردند تا با طرح دیدگاه‌هایی نو، شرایط واقعی حاکم بر نظام بین‌الملل را بررسی و تحلیل نمایند. جوزف نای استاد روابط بین‌الملل دانشگاه هاروارد یکی از اندیشمندان پیشگام در این زمینه بود (کتابی، یزدانی و رضایی، ۱۳۹۱: ۱۰۹) که مفهوم قدرت نرم را برای اولین بار مورد استفاده قرار داد (پورسعید، ۱۳۸۹: ۳۵). او ادعا نمود که اگر ایالات متحده آمریکا سالانه تنها با ۲ درصد از درآمد ناخالص داخلی خود، هم آموزش داخلی را ارتقا داده و هم کمک‌های مؤثر و اطلاعات مورد نظر را به خارج از کشور برساند، به قدرتی متفاوت و ژرف‌تر از «قدرت سخت» دست می‌یابد که بدان قدرت نرم گفته می‌شود. نای پس از آن در کتاب «ناگزیر از رهبری»، این مفهوم را بیش‌تر مورد بررسی و شرح قرار داد (کرمی، ۱۳۹۱: ۱۳۹).

از نظر جوزف نای اگر حساس‌ترین مؤلفه تعیین‌کننده روابط و جایگاه کشورها در عرصه روابط بین‌الملل را «قدرت» بدانیم، آنگاه قدرت نرم به معنی «توانایی تعیین اولویت‌ها، به گونه‌ای که یا با دارایی‌های ناملموس (نظیر داشتن جذابیت‌های فرهنگی، شخصیتی و ارزش‌های سیاسی و نهادی) مرتبط و همسو باشد و یا این‌که سیاست‌های قابل قبول با اعتبار معنوی را پدید آورد» خواهد بود (نای، ۱۳۸۷: ۷۹).

-
3. Altruism Diplomacy
 4. Cultural Diplomacy
 5. Public Diplomacy
 ۶. Soft Power

آنچه که از متن سخنان اندیشمندان گوناگون در زمینه تشریح قدرت نرم برمی آید، این است که قدرت نرم محصول «تصویرسازی»^۷ مثبت، ارائه چهره موجه از خویش، کسب اعتبار در نزد افکار عمومی داخلی و خارجی، تأثیرگذاری غیرمستقیم همراه با رضایت‌مندی بر دیگران، تحت تابعیت خود درآوردن اداره دیگران (رفیع و قربی، ۱۳۸۹: ۱۲۰) و یا هرگونه اقدام غیرخوشونت‌آمیزی است که به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه مورد نظر حمله کرده و نهایتاً باعث تغییر در الگوهای رفتاری فعلی و آفرینش الگوهای نوینی می‌شود که با الگوهای رفتاری مورد نظر حاکم در تعارض است (نائینی، ۱۳۸۷: ۶-۵). لازم به ذکر است که قدرت نرم به صورت غیرمستقیم اعمال می‌شود، جنبه تشویقی آن غالب است و هزینه اعمال سیاست خارجی (از طریق قدرت سخت) را به شکل فوق‌العاده‌ای کاهش می‌دهد (نصری، ۱۳۸۴: ۲۵-۲۶). نای نیز در بررسی عملکرد قدرت، «قدرت سخت» و «قدرت نرم» را به شکل شدیدی، وابسته یکدیگر می‌داند (مایسن، ۱۳۹۱: ۵۳).

قدرت نرم دارای ویژگی‌هایی است که آن را از سایر انواع قدرت متمایز می‌سازد (سرپرست‌سادات، ۱۳۹۱: ۳۳):

۱. یک ظرفیت وسیع برای بسط و رقابت دارد: این پدیده همراه با جریان رو به رشد انقلاب اطلاعات و توسعه فرهنگ اینترنتی، مرزهای جغرافیایی، جوامع و ملیت‌ها، زمان و فضا را درمی‌نوردد. قدرت نرم ضمن نقش‌آفرینی در توسعه جوامع، بر روی شیوه زندگی و الگوهای رفتاری بشر نیز مؤثر است.

۲. یک پدیده ایستا نیست، بلکه فرآیندی کاملاً پویاست: این پدیده سامانه متغیر بزرگی است که شکل و تحول قدرت در آن به مؤلفه‌های متفاوتی وابسته است. برخلاف عناصری نظیر ملیت، راهبردهای ملی، اخلاقیات و ...، قدرت نرم به زمان کم‌تری جهت به‌روز کردن و تحول خود نیاز دارد.

۳. وجه مشترکش با قدرت سخت، متقاعد کردن مخاطب است، اما به شیوه‌ای متفاوت: این پدیده، افراد را به پیروی از هنجارها و نهادهای مورد نظر خود و یا همراهی با آنها ملزم می‌نماید؛ از این‌رو، قدرت نرم بر قدرت قانع‌سازی و جاذبه‌اتکا دارد (باقری، ۱۳۸۷: ۲۱۸-۲۱۷). در نتیجه، این قدرت جز از طریق نوعی دیپلماسی فعال (همان دیپلماسی عمومی) حاصل نمی‌شود.

۴. بر حوزه فرهنگی بیش از سایر ابعاد تأثیرگذار است: به طور کلی، فرهنگ نقش بسیار مهمی را در عرصه سیاست و صلح جهانی بازی می‌کند. به همین جهت، شناخت اصول فرهنگی و ویژگی‌های آن به یک اقدام ضروری برای نهادهای دیپلماتیک مبدل گشته است. در نتیجه، قدرت نرم بر حوزه فرهنگ بیش از سایر ابعاد مد نظر مؤثر است. به همین دلیل است که این نوع خاص از قدرت، اغلب بر هویت هنجاری مؤثر بوده و از آن‌جا که تأثیرات فرهنگی از قابلیت لازم برای اندازه‌گیری دقیق برخوردار نیستند، لذا نمود بُعد فرهنگی در نفوذ و قدرت کشورها بارزتر است.

در عصر کنونی که به عصر اطلاعات معروف شده است، بیش از هر زمان دیگر، کاربرد ابزارهای نرم در سیاست خارجی کشورها نمود یافته است و قدرت‌های بزرگ تا حد ممکن از آنها بهره می‌گیرند. ابزارهای نرم، جذاب بوده و ابزارهای سخت، تهدید را به ذهن متبادر می‌سازند؛ با این حال از تلفیق این دو، «قدرت هوشمند» متولد می‌شود. هم‌زمان با به کارگیری ابزارهای نرم، جنگ نرم به صورت ویژه‌ای و در حوزه مسائل فرهنگی در حال رخ دادن است. این نوع از جنگ به صورت سنتی، سخت و نظامی نیست و برای رویارویی با دشمن در عرصه این جنگ بایستی تعدادی از اندیشمندان و پژوهشگران، ساعت‌ها از وقت خود را جهت خنثی‌سازی فتنه‌ها و شبهات دشمن صرف نمایند (بناهان و حبیب‌زادگان، ۱۳۹۷: ۲۴۶). درواقع، این بخش از جامعه باید نوعی فداکاری و از خود گذشتگی به خرج دهند و از جان، مال و عمر خود بگذرند تا بتواند در این مبارزه همه‌جانبه فرهنگی از منافع، هویت و

داشته‌های ملت خود دفاع کنند. در نتیجه، فعالیت در عرصه جنگ نرم نیز نوعی ایثار محسوب می‌شود و از اشکال جدید آن است.

در این مقاله تلاش شده است به این پرسش پاسخ داده شود که چه اقداماتی را می‌توان در قالب دیپلماسی فرهنگی ایثار به عنوان زیرشاخه دیپلماسی عمومی در قبال کشورهایی که به لحاظ فرهنگی، مذهبی، تاریخی و ... با ایران قرابت دارند، انجام داد تا ضمن حفظ موقعیت کنونی، روابط فرهنگی با این کشورها توسعه هم پیدا کند و به طور کلی این که گفتمان فرهنگی ایران در زمینه ایثار چگونه است؟ در مسیر انجام پژوهش از منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و الکترونیکی استفاده گردیده است. فایده انجام این پژوهش در این است که با توجه به ویژگی‌های مشترک مذهبی، فرهنگی و تاریخی ایران با کشورهای منطقه غرب آسیا، دیپلماسی ایثار می‌تواند به عنوان یکی از محورهای فعالیت‌های دیپلماتیک این کشور در سطح منطقه مورد توجه قرار بگیرد و بر دامنه نفوذ و تأثیرگذاری‌اش بیفزاید. چنان‌که به عنوان مثال، حضور توأم با یاری و ایثارگری ایرانیان از بدو پیروزی انقلاب اسلامی در لبنان، باعث نوعی نفوذ فرهنگی در این کشور مهم منطقه شده و زمینه‌های نزدیکی دو ملت را فراهم ساخته است.

۲. چارچوب نظری

از بین تعاریف مختلفی که برای «دیپلماسی» توسط اندیشمندان گوناگون مطرح شده است، «هنر و فن اداره سیاست خارجی، تنظیم روابط بین‌الملل و حل و فصل اختلافات بین‌المللی با استفاده از شیوه‌های مسالمت‌آمیز» و «دانش ارتباط میان سیاست‌مداران و سران کشورهای جهان» از مهم‌ترین و مورد توافق‌ترین این تعاریف هستند (طلوعی، ۱۳۸۵: ۴۷۱).

امروزه به دلیل کاهش حاکمیت دولت‌ها، رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات، وجود بازیگران و سازمان‌های غیردولتی و گسترش آگاهی‌های مردم در سطح جهانی، مفهوم دیپلماسی سنتی و متعارف دچار تغییر و تحول شده است؛ به گونه‌ای که سوای اقدامات

رسمی و قانونی مختلفی که دولت‌های جهان در جهت اثرگذاری بر رهبران و سیاست‌های دولت‌های دیگر انجام می‌دهند، هم‌چنین تلاش‌های گسترده و برنامه‌ریزی‌های حساب شده‌ای را نیز در جهت ایجاد اندیشه‌ها، تمایلات و رفتارهای باب میل خود در بین دیگر ملل و کشورهای جهان طراحی کرده و عملیاتی می‌سازند (دیپلماسی عمومی) تا از این شیوه نیز منافع ملی و اهداف برون‌مرزی خود را محقق سازند (اخوان کاظمی و عزیزی، ۱۳۸۸: ۹).

بنابر آنچه تاکنون گفته شد، می‌توان اختلاف آشکار بین دیپلماسی سنتی و دیپلماسی عمومی را در این امر دانست که دیپلماسی سنتی صرفاً به روابط میان نمایندگان دولت‌ها می‌پردازد؛ اما دیپلماسی عمومی، عامه مردم و به طور خاص، گروه‌ها، سازمان‌ها و افراد غیررسمی در جوامع بیگانه را مورد توجه قرار می‌دهد (Абрамова, 2011: 58). به طور خلاصه، دیپلماسی عمومی یعنی «نفوذ از طریق اقناع و رضایت‌مندی جامعه هدف». دیپلماسی عمومی رویکرد نوینی است که در عصر حاضر در سیاست خارجی کشورها سازماندهی و عملیاتی می‌گردد. قدرت‌های بزرگ با استفاده از همین شیوه است که توانسته‌اند تأثیرات قابل توجهی را بر جوامع مختلف داشته باشند.

امروزه در همه اجزای دیپلماسی اعم از فرهنگی، رسانه‌ای و ... رقابت وجود دارد و اهمیت دیپلماسی عمومی به عنوان عاملی مهم در اجرای سیاست‌های مبتنی بر قدرت نرم بین کشورهای مختلف افزایش یافته و این نوع از دیپلماسی، نظام جهانی را به صحنه مبارزه کشورها با یک‌دیگر تبدیل کرده است. به لحاظ سنتی گفته می‌شود که در سیاست بین‌الملل بازیگری پیروز خواهد بود که ارتش او پیروز شود؛ این در حالی است که در دنیای امروز هرچند پیروزی نظامی اهمیت دارد، اما این‌که روایت و داستان کدام طرف غالب شود بسیار مهم‌تر است. بنابراین میزان اعتباری که به عمل داده می‌شود و هم‌چنین راه‌هایی که می‌توان در توجیه عمل به کار بست، بسیار مهم هستند. این امر تا حد زیادی به توانایی اجرا و

برنامه‌ریزی کننده و این‌که چگونه بتواند آن عمل را معتبر یا بی‌اعتبار نشان دهد، مربوط می‌شود (Bart, 1989: 616).

برخی از نظریه‌پردازان مطرح حوزه روابط بین‌الملل مانند «نانسی اسنو»^۸، «اورن استفنز»^۹ (نویسنده کتاب «واقعیات جهانی ساده‌لوح: برنامه اطلاعات ماورای بحار آمریکا»^{۱۰}) و «ویلسون دیزارد»^{۱۱} معتقدند که دیپلماسی عمومی همان پروپاگانداست (Public Diplomacy Alumni Association, 2013). در همین راستا و بنابر نظرات برخی از اندیشمندان ایرانی، غرب همواره در تلاش بوده است با بهره‌گیری از تبلیغات وسیع سیاسی و استفاده از زیرساخت‌های ارتباطی، اطلاعاتی و پروپاگاندا، محیط سیاسی و افکار ملی و بین‌المللی را تحت تأثیر پیام‌ها، سیاست‌ها و اهداف خود قرار دهد و بدین ترتیب و با استفاده از رسانه‌های نوین و سازمان‌های بین‌المللی امروزی، دستور روز را برای مخاطبان مشخص کند؛ بخشی از ابعاد این نوع از تبلیغات و پروپاگاندا به دیپلماسی عمومی معروف شده است. دیپلماسی عمومی در حالت کلی، راهبردی ارتباطی و هدفمند در راستای ایجاد تصویری مثبت از یک کشور نزد افکار عمومی خارج از آن کشور است که از راه به کار گرفتن ابزارها و اهرم‌های مختلف ارتباطی و رسانه‌ای حاصل می‌شود (Melison, 2007: 18). بر این اساس، منظور از دیپلماسی عمومی، جریانی است که حکومت‌ها از طریق آن، حکومت کشورهای دیگر را دور می‌زنند و فرآیندهای سیاسی و جامعه مدنی آن کشورها را هدف قرار می‌دهند. دیپلماسی عمومی مفهومی جدید است که کشورهای مختلف با ترویج گفتمان‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای خود در صدد انتقال پیام و کسب برتری فرهنگی در بین دیگر کشورها هستند. انتشارات، تصاویر متحرک، مبادلات فرهنگی و رادیو و تلویزیون از ابزارهای اصلی دیپلماسی عمومی محسوب می‌شوند. امروزه به کمک فن‌آوری‌های نو در زمینه ارتباطات و

8. Nancy Snow

9. Oren Stephens

10. Facts to a Candid World: America's Overseas Information Program

11. Wilson Dizard

اطلاعات، بستر مناسب برای ارتباط با افکار عمومی دیگر ملل و اقناع و تأثیرگذاری بر آنها به واسطه رسانه‌های جهانی ایجاد شده است.

عوامل بسیاری در شکل‌دهی یا تقویت دیپلماسی عمومی مؤثرند که زبان، ادبیات و هنر، آرمان‌ها و ارزش‌های متعالی، موقعیت گفتمانی، ارتباطات دیپلماتیک مناسب و گسترده، طراحی و اتخاذ راهبردها و سیاست‌های پذیرفتنی، پاک کردن تصورات تاریخی منفی، کسب جایگاه علمی پیش‌رفته و فناورانه، توان‌مندی اقتصادی مطلوب، قدرت شکل‌دهی و کنترل افکار عمومی، قدرت نفوذ در عقاید و بینش‌ها، برخورداری از شبکه‌های خبری جهانی، قدرت تولید و توزیع محصولات رسانه‌ای متنوع و نفوذ در رسانه‌های بین‌المللی از مهم‌ترین آنها هستند (نای، ۱۳۸۷: ۴۵).

دیپلماسی فرهنگی یکی از زیرمجموعه‌های مهم دیپلماسی عمومی است. میلتون کامینگز دیپلماسی فرهنگی را تقویت هم‌فکری می‌داند و می‌گوید: «دیپلماسی فرهنگی عبارت است از مبادله ایده‌ها، اطلاعات، هنر، سبک زندگی، نظام ارزشی، سنت‌ها و اعتقادات برای دستیابی به مفاهیم مشترک و تقویت تفاهم متقابل میان ملت‌ها و کشورها». بنابراین، دیپلماسی عمومی به وسیله عناصر فرهنگی و ارتباطی و با بهره‌برداری از قدرت نرم (بیش از قدرت سخت) درصدد ایجاد هم‌فکری با دیگر جوامع بر مبنای تبادل تمدنی است که این نوع از دیپلماسی، زمانی به جایگاه و مفهوم واقعی خود دست می‌یابد که: «کشوری برای انتقال غنای نهفته در فرهنگ و تمدن خود با استفاده از سازوکارها و ابزارهایی از همان جنس به معرفی و انتقال آن به سایر ملل پرداخته و آن را در سیاست خارجی خود لحاظ نماید» (خانی، ۱۳۸۶: ۲۲۷).

۳. مفهوم شناسی ایثار

واژه «ایثار» در زبان عربی از ریشه «أثر» است. این ماده به معنی «پیش انداختن»، «یاد کردن» و «باقی ماندن» چیزی است. اما خود واژه ایثار به معنی «انتخاب کردن»، «برتری دادن» و «مقدم داشتن» است و زمانی از این واژه استفاده می‌شود که کسی بین چند چیز یا چند کس، یکی را برگزیند (قطبی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۴۹).

ایثار در قرآن به معنی «انتخاب بدون واسطه و از روی اختیار میان دو یا چند گزینه براساس مطلوبیت و با بار ارزشی مثبت یا منفی است». ریشه «أثر» در قرآن به تعداد ۲۱ بار و به اشکال و معانی گوناگون تکرار شده است (همان: ۱۵۲-۱۵۰ و ۱۵۸):

۱. «تؤثرون»: «انتخاب کردن»، «ترجیح دادن»، «اختیار کردن»، «مقدم شمردن» و «برتری

دادن»؛

۲. «أثرًا»: «برگزیدن»، «ترجیح دادن»؛

۳. «یؤثرون»: «مقدم داشتن»؛

۴. «لن نؤثرک»: «اختیار کردن» و «مقدم داشتن»؛

۵. «أثرک»: «اختیار کردن»، «ترجیح دادن»، «مقدم داشتن» و «گرامی داشتن».

دیدگاه برخی از دانشمندان مسلمان درباره مفهوم ایثار نیز به شرح زیر است (محسنی و

فرامرز قراملکی، ۱۳۹۵: ۵۹-۴۸):

۱. عبدالله مروزی (م. ۱۸۰ قمری): «موافقت با [میل] خلق، در آنچه سازگار با حق است،

بر موافقت با [میل] خود، در امری بزرگ یا کوچک» (السلمی، ۱۴۱۴ ق: ۲۰۷).

۲. ابوحفص نیشابوری (م. ۲۷۰ قمری): «آن است که مقدم بداری حظ و بهره برادران

دینیات را بر حظ خودت در آخرت و دنیا» (السلمی، ۱۴۲۴ ق: ۱۰۹).

۳. ابوحفص سهروردی (م. ۶۲۳ قمری): «چنان که میان برادران صلبی و خویشاوندان و

میان دوستان، هیچ فرقی و تمیزی جایز نشماری» (سهروردی، ۱۳۷۳: ۱ / ۲۷۱).

۴. ابو عبدالرحمن سلمی (م. ۴۱۲ قمری): «دست کشیدن از چیزی در عین نیاز به آن و دادن آن به دیگری است» (السلمی، ۱۴۱۴ ق: ۲۵۱).
۵. ابوعلی مسکویه (م. ۴۲۱ قمری): «فضیلتی از آن نفس که به واسطه آن، انسان به اراده و اختیار از برآوردن برخی از نیازهایش خودداری می‌کند تا آن را به کسانی که استحقاق دارند، عطا کند» (مسکویه، ۱۴۲۶ ق: ۴۳).
۶. ابوالحسن هجویری (م. ۴۶۵ قمری): «حقیقت ایثار (صحبت) آن بود که اندر صحبت، حق صاحب خود را نگاه دارد و نصیب خود، اندر نصیب وی فروگذارد و رنج بر خود نهد از برای راحت صاحب خود؛ زیرا ایثار قیام به یاری دیگران است با به کار بستن آنچه خداوند جبار به رسول مختارش فرمان داده است» (هجویری، ۱۳۷۵: ۲۳۶).
۷. عبدالکریم قشیری (م. ۴۶۵ قمری): «صاحب ایثار کسی است که ضرر را بپذیرد و همه آن چه را دارد به دیگری ایثار کند» (القشیری، ۱۳۷۴: ۳۶۰).
۸. ابوحامد غزالی (م. ۵۰۵ قمری): «بالاتین مرتبه [برادری و همراهی]، ترجیح دادن وی بر خود و مقدم داشتن نیازهای او بر نیازهای خود است».
۹. محی‌الدین ابن عربی (م. ۶۳۸ قمری): «بخشیدن چیزی که مورد نیاز خود فرد است».

۳. ۱. فرهنگ ایثار در ایران

ایرانیان در حافظه تاریخی خود، مصداق‌های فراوانی از ایثار را به یادگار دارند؛ از تاریخ و افسانه‌های ایران کهن گرفته تا داستان‌های واقعی مربوط به جنگ تحمیلی. شاهنامه فردوسی که سندی مکتوب درباره تاریخ و افسانه‌های ایران کهن است، مواردی از مصداق‌های ایثار در آن دوران تاریخی را ذکر کرده است. پهلوانان ایرانی نظیر «آرش کمانگیر»، «کاوه آهنگر» و «سیاوش» از جمله شخصیت‌هایی هستند که غیر را بر خود ترجیح داده‌اند. آرش کمانگیر با رها کردن تیر و کاوه آهنگر به واسطه جنگ با حاکم ظالم (ضحاک) نام خود را در تاریخ

ایران به ثبت رساندند. داستان مرگ سیاوش که بومی سرزمین ایران است نیز باعث شکل گیری فرهنگ از خود گذشتگی در بین ایرانیان دوران کهن شد (ماکویی و عباسی کسبی، ۱۳۹۰: ۱۷۷-۱۷۸).

فرهنگ ایثار در طول تاریخ ایران با فرازونشیب‌های زیادی همراه بوده است. اما در ایران معاصر، نخستین حرکت‌های ایثارگرانه ملموس و جمعی در دوره قاجار و در جریان جنگ‌های اول و دوم ایران و روسیه (۱۱۸۴-۱۱۹۲ و ۱۲۰۶-۱۲۰۵ خورشیدی) شکل گرفت. سپس در جریان انقلاب مشروطیت (۱۲۸۵ خورشیدی) نیز بخشی از ایرانیان در راه اعتلای کشور، از جان و مال و داشته‌های خود گذشتند. حادثه ۱۵ خرداد سال ۱۳۴۲ خورشیدی، اولین حرکت قابل توجه ایثارگرانه در دوره پهلوی است (غفاری هسجین و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۶۶). انقلاب اسلامی ملت ایران در سال ۱۳۵۷ خورشیدی هم نمونه بارزی از ایثارگری اجتماعی است که به عمر نظام شاهنشاهی پایان داد. نهایتاً حضور اقشار مختلف مردم ایران در طول جنگ تحمیلی ۸ ساله (۱۳۵۹-۱۳۶۷ خورشیدی) والاترین و اجتماعی‌ترین نمونه ایثار در تاریخ معاصر ایران است.

۴. دیپلماسی فرهنگی ایثار

فرهنگ را «مجموعه پیچیده‌ای که دربرگیرنده دانستی‌ها، اعتقادات، هنرها، اخلاقیات، قوانین، عادات و هرگونه توانایی دیگری است که به وسیله انسان به عنوان عضو جامعه کسب شده است» و یا «دستاورد و ظهور هر آنچه را که به خصوصیات انسانی انسان و در یک کلمه به شأن انسان مرتبط است» تعریف کرده‌اند. بدین ترتیب، فرهنگ ایثار نیز «هر آنچه که در فرهنگ عمومی از جمله رویه‌ها، آداب، رسوم و ... رایج است» و یا «فرهنگ دینی و اسلامی در باب ایثار» دانسته می‌شود (تقوی، ۱۳۹۰: ۹۴). رفتارهای ایثارگرانه هم ارزش‌هایی اخلاقی

و نشأت گرفته از یک سری مبانی عقیدتی هستند. در نتیجه، اعتقاد و عمل به این مبانی است که تمایل به ایثار را در افراد افزایش خواهد داد (بناهان و حبیب‌زادگان، ۱۳۹۷: ۲۳۴-۲۳۳). جهت ترویج فرهنگ ایثار و زمینه‌سازی برای تحقق دیپلماسی فرهنگی ایثار، ابتدا لازم است حقیقت ایثار را شناخته و ابعاد و زوایای آن را بررسی کرد (محسنی و فرامرز قراملکی، ۱۳۹۵: ۴۸). البته آموزش مفاهیمی همچون ایثار، پیش از این که فرد آموزش گیرنده به کلیت دین واقف شده باشد و یا آن را پذیرفته باشد، تأثیر چندانی نخواهد داشت (تقوی، ۱۳۹۰: ۸۲). در نتیجه، جهت توسعه فرهنگ ایثار در سطح کشورهای دیگر، ابتدا بایستی جوامع هدف را به دو گروه جوامع پیرو ادیان ابراهیمی و مخصوصاً مسلمان و جوامع پیرو ادیان و فرق دیگر و یا بی‌دین تقسیم نمود.

هرچند مفاهیمی نظیر ایثار نیاز به آموزش دارند (مخصوصاً برای افراد و جوامعی که با این فرهنگ و مصداق‌های آن آشنایی کمی دارند)؛ اما مرحله اصلی در این روند، گام نهادن در مسیر ایثار است که این مراحل برعهده افراد و گروه‌های تعلیم گیرنده است. در واقع، این تعلیم دیدگان هستند که باید خودشان مفاهیم پایه را درک کرده، آن‌ها را قلباً پذیرفته و به خودسازی و سپس جامعه‌سازی بپردازند (تقوی، ۱۳۹۰: ۹۸-۹۷). البته در این مرحله، خداوند نیز به کمک این افراد خواهد آمد. چنان‌که طبق «آیه ۶۹ سوره عنکبوت»^{۱۲} خداوند هرکسی را که در راه او قدم بردارد، هدایت خواهد کرد. در نتیجه، بیان و تبلیغ مفاهیم پایه‌ای و مصداق‌های موردی از ایثار کافی است تا افراد جامعه و حتی جوامع دیگر در راستای عمل به این فرهنگ گام بردارند.

هم‌دردی با محرومان، ترویج روحیه گذشت در جامعه، نیکنامی و شهرت اجتماعی، آرامش روحی و وجدانی، تلاش در جهت رفع فقر و محرومیت‌زدایی از جامعه و رفع ظلم و تبعیض از جمله آثار فردی و اجتماعی ایثار هستند. از شیوه‌های ایجاد و ترویج ایثار می‌توان

۱۲. وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

به ساده‌زیستی و دوری از تجملات، برابری و مساوات، عدم ترس از فقر و کاهش توانایی مالی، ایجاد حس مسئولیت اجتماعی در افراد و درک دردهای جامعه، مطالعه زندگی ایثارگران و الگو قرار دادن آن‌ها و تجلیل گفتاری و رفتاری از رفتارهای ایثارگران در جامعه اشاره کرد. عدم احساس مسئولیت از سوی افراد جامعه، زجر کشیدن محرومان و مستمندان و افزایش افراد فقیر و بی‌بضاعت، استیلای دشمنان بر جامعه و زوال اتحاد و همبستگی و رواج تفرقه و هرج و مرج در جامعه نیز از پیامدهای زیان‌بار ترک ایثار به شمار می‌روند (بناهان و حبیب‌زادگان، ۱۳۹۷: ۲۵۴؛ گلی زواره، ۱۳۸۲: ۳۳-۳۲).

۴. ۱. دیپلماسی فرهنگی ایثار ایران

فرهنگ ایثار نیز که جنبه ملی دارد، از گذشته در فرهنگ ایرانی بوده است. البته به دلیل این‌که کشور ایران به مدت چندین سده شاهد حضور حاکمان نالایق بوده است، در نتیجه از اهمیت و برجستگی این خصیصه ملت ایران کاسته شده بود. با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تشکیل سازمان‌هایی نظیر «جهاد سازندگی»، «کمیته امداد» و «نهضت سوادآموزی» و سرازیر شدن جوانان به روستاها جهت کمک‌های همه‌جانبه به مستضعفان شامل ساخت خانه، حمام، مسجد و مدرسه برای روستاییان و لای‌روبی قنات‌ها برای توسعه کشاورزی و امرار معاش مردم، این روحیه ملی تجلی و نمود عینی پیدا کرد. هم‌چنین با آغاز جنگ تحمیلی، روحیه ایثارگری مسیر جدیدی را برای جوانان از اقشار مختلف گشود.

در اصل به دلیل سرچشمه ملی-تاریخی-ایرانی فرهنگ ایثار است که این فرهنگ توانسته به مرور زمان در بین جوامع دیگر و از جمله، جوامعی که حتی ابتدایی‌ترین ارتباطی هم به انقلاب اسلامی و نگرش شیعی ندارند، توسعه پیدا کند. در واقع، فرهنگ ایثار و متعلقات آن شامل نحوه گذشت، همدلی، غم‌خواری و ... در بطن خانواده ایرانی جریان دارد، در سطح جامعه گسترش پیدا کرده و راه خود را به دیگر جوامع، حتی جوامع غیر شیعی و غیر اسلامی

گشوده است. به عبارت دیگر، فرهنگ ایثار ایرانی، بال پرواز انقلاب اسلامی و عرضه ارزش‌های ایران به سایر جوامع به حساب می‌آید.

به طور کلی، دیپلماسی فرهنگی ایثار که از فرهنگ ملی، بومی و تاریخی ایرانی نشأت گرفته، توانسته است خود را با آموزه‌ها و فرهنگ اسلامی تکمیل نماید. به همین دلیل است که قادر به اشاعه اندیشه‌ها و انعکاس روحیه آزاداندیشی و هم‌نوع‌دوستی به ملت‌های منطقه و جهان است. دیپلماسی فرهنگی ایران در زمینه ایثار با توجه به تأثیرگذاری معنا و اندیشه انقلاب اسلامی پی‌ریزی گردیده است. این بازنمود گفتمانی در صدد تحکیم بنیان‌های معرفتی فرهنگ بومی و تعمیم ارزش‌ها، دانش‌ها و نگرش‌های تولید شده به فراسوی مرزهای جغرافیایی است. در این رهگذر از دیپلماسی نرم و قدرت اقناع بهره می‌گیرد.

۵. روش‌های تحقق اهداف دیپلماسی ایثار

به منظور تحقق اهداف پیش‌بینی شده در حوزه دیپلماسی ایثار می‌توان از برخی از مهم‌ترین روش‌های مورد استفاده در دیپلماسی عمومی و فرهنگی استفاده کرد:

۵. ۱. تبادلات فرهنگی و آموزشی

ایجاد مؤسسات فرهنگی و آموزشی در کشورهای هدف، اعزام گروه‌های هنری و نمایشی، دعوت از هنرمندان و نخبگان و اقدامات مشابه می‌تواند ضمن ارائه تصویری مثبت از کشور مورد نظر، نوعی نزدیکی و قرابت فکری و اعتقادی بین گروه‌های هدف با اهداف و سیاست‌های این کشور ایجاد نماید (Snow & Taylor, 2009: 50).

۵. ۲. انتشار کتاب‌ها، مجلات و تولیدات هنری

علی‌رغم گسترش بی‌سابقه فناوری‌های ارتباطی، کتاب و سایر مطبوعات، همچنان نقش تأثیرگذاری در انتقال مفاهیم، اصلاح ذهنیت‌ها، عقاید و باورها و نیز تحکیم و تقویت آنان ایفا می‌کنند. از این‌رو کشورهای مختلف جهت هدایت و اثرگذاری بر افکار عمومی جوامع هدف، سالانه اقدام به تولید و نشر صدها جلد کتاب، مجله و نیز تولیدات هنری از جمله فیلم، موسیقی و ... می‌نمایند.

۵. ۳. همکاری با سازمان‌های مردم نهاد

در دنیای امروز، دولت‌های تأثیرگذار در نظام اجتماعی بین‌الملل، دستیابی به اهدافشان را به صورت غیرمستقیم و به واسطه بنیادها، نهادها و یا مؤسساتی از این قبیل که به «سازمان‌های مردم نهاد»^{۱۳} شهرت یافته‌اند، در بطن جوامع بشری و از طریق جوامع بر نظام‌های سیاسی تعقیب می‌کنند. این سازمان‌ها علی‌رغم این‌که دولتی نیستند، اما مکانیزم نفوذ و تأثیرگذاری سیاسی-فرهنگی کشوری را در سایر کشورها تسهیل می‌کنند. سازمان‌های مردم نهاد نظرات جوامع را پردازش می‌کنند، می‌سازند و از این طریق، دولت‌ها را وادار به تبعیت از جامعه می‌کنند. یکی از شیوه‌های بنیادهای غربی و از جمله بنیادهای آمریکایی که در این مسیر حرکت می‌کنند، «استعدادیابی» است. در این روش، منابع آموزشی را برای اقشار مختلف جوامع خودی و غیرخودی، داخلی و خارجی، تهیه و به مرحله اجرا درمی‌آورند.

۵. ۴. بهره‌گیری از فضای مجازی

«بنیاد هریتیج»^{۱۴} در مقاله‌ای به بحث درباره چگونگی گسترش دیپلماسی عمومی ایالات متحده در جهان پرداخته و می‌نویسد: در «مؤسسه صلح آمریکا»^{۱۵} بحث و گفتگوهای زیادی در باب تأثیرات اجتماعی رسانه‌ها، از جمله وبلاگ نویسی در روسیه شده است. همین‌طور پروژه‌ای در مرکز تحقیقاتی «برکمن»^{۱۶} از دانشگاه هاروارد که در مورد نقش اینترنت در جامعه روسیه به اجرا درآمد که شامل تجزیه و تحلیل بیش از ۱۱ هزار وبلاگ روسی برای شناسایی افراد و چگونگی تحلیل آن‌ها از مباحث سیاسی بود. از دیگر اهداف این مطالعه، بررسی تأثیر وبلاگ‌ها در تحرکات اجتماعی بوده است (Базен, 1972: 384).

۵.۵. ترویج و گسترش زبان

زبان به مثابه ابزار شاخص و عمده برای موضوعات اساسی همچون آگاه‌سازی و تبدیل سنت‌های فرهنگی نقش مهمی برعهده دارد. علاوه بر این، زبان ابزار مهم سیستم ارتباطی بین انسان‌ها برای درک یک‌دیگر است. به همین دلیل است که غرب و به خصوص آمریکا از طریق آموزش زبان و در قالب توسعه دیپلماسی عمومی، اهداف متنوعی را دنبال می‌کند.

۵.۶. بهره‌گیری از رسانه‌های مختلف

در این‌باره باید به وسایل ارتباط جمعی دیداری که به طور مستقیم بر انسان تأثیرگذار است، اشاره نمود. در این حوزه نباید از اهمیت رسانه «سینما» غافل شد. سینما ده‌ها سال نقش برتر را در مقایسه با تلویزیون بازی می‌کرد. امروزه وظیفه مهم سینمای هالیوود نشان دادن چهره برتر ایالات متحده آمریکا، فرهنگ و سبک زندگی آمریکایی است. سینما تصاویر انگیزشی را منتشر می‌کند؛ ولی تلویزیون اطلاعات حقیقی و پردازش شده از دنیای واقعی را تلقین

۱۴. Heritage Foundation

۱۵. United States Institute Of Peace (USIP)

۱۶. Berkman Center For Internet & Society (BCIS)

می‌نماید. در فیلم‌های هالیوودی تلاش می‌شود تا با تصویرسازی هنری در جهت گسترش دامنه قدرت نرم ایالات متحده حرکت صورت گیرد؛ مثلاً زمانی که سربازی به عنوان نماد یک ملت موفق، پیروز و شکست‌ناپذیر معرفی می‌شود و یا با ساختن فیلم‌هایی که در آن سیاه‌پوستان تکریم شوند، آمریکا را نمونه آزادی و دموکراسی معرفی می‌کند. همان‌طور که فعالیت شرکت‌های فراملیتی و به ویژه شرکت‌هایی آمریکایی در انتقال فرهنگ بسیار تأثیرگذار است، انتقال دهندگان فرهنگی هم‌چنین می‌توانند آگهی‌های تبلیغاتی، شبکه‌های تلویزیونی، رستوران‌ها، برنامه‌های آموزشی و حتی بازی‌های رایانه‌ای خارجی باشند. به عنوان نمونه می‌توان به تأثیر حضور سازمان‌های فرهنگی آمریکایی همچون رستوران‌های زنجیره‌ای «مک دونالد» در روسیه اشاره نمود. این رستوران‌ها در سال‌های اخیر به قدری بر جامعه این کشور تأثیر داشته‌اند که می‌توان نشانه‌های آن را در مدتی کم‌تر از ۱۵ سال در همه خیابان‌های مسکو و سایر شهرهای روسیه مشاهده نمود. حتی در کنار کرملین نیز شعبه مک دونالد دایر و فعال است. تأثیر حضور رستوران‌های آمریکایی تنها در بعد فرهنگی نیست، بلکه تأثیر حضور آن‌ها در بخش اقتصاد روسیه نیز قابل توجه است (Моль, 2008: 28 & 416).

۶. موضوعات قابل طرح در دیپلماسی ایثار

نمونه‌ها و زیرمجموعه‌های فرهنگ ایثار که می‌توانند در سطح جامعه و ورای مرزها به عنوان برند فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی تبلیغ شوند، موضوعات مختلفی را شامل می‌شوند که در زیر، برای هرکدام نمونه‌هایی تاریخی هم ذکر شده است (سائلی، ۱۳۸۷: ۷۱-۷۰؛ گلی زواره، ۱۳۸۲: ۳۲):

۱. ایثار از سوی مسئولان کشور:

* پیامبر اسلام هرچند رهبر جامعه اسلامی بودند، اما زندگی بسیار ساده‌ای داشتند و در راه خدا ایثار می‌کردند. ایشان هیچ‌گاه بدی را بدی پاسخ نمی‌دادند و از اشتباهات دیگران می‌گذشتند و آنان را مورد عفو و رحمت قرار می‌دادند.

* امام علی (ع) به عنوان امیرالمؤمنین هرچند رهبر کشور وسیع اسلامی بودند، اما شب‌ها به صورت ناشناس، به تنهایی و در حالی که آذوقه به همراه داشتند، در کوچه‌های کوفه به راه می‌افتادند تا به نیازمندان رسیدگی کنند. تا جایی که یکی از کوفیان پشت سر ایشان بدگویی کرده بود که امیرالمؤمنین به من که فقیرم، رسیدگی نمی‌کنند. این در حالی است که امام علی (ع) شب‌ها برای آن کوفی هم آذوقه می‌آوردند و در عین حال و پس از شنیدن این تهمت، هم‌چنان این موضوع را افشا نکردند.

۲. ایثار در شدت فقر:

* زمانی که امامین حسنین (ع) در دوران کودکی شان بیمار شده بودند، امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س) جهت شفای این دو فرزندشان، ۳ روز پشت سرهم روزه گرفتند؛ اما هر شب موقع اذان، مسکینانی به درب خانه امیرالمؤمنین آمدند و ایشان هم با این‌که روزه بودند، اما افطاری خانواده را به این مسکینان دادند و با آب افطار کردند. در همین زمینه است که «آیه اطعام» (آیه هشتم سوره انسان)^{۱۷} نازل شد (گلی زواره، ۱۳۸۲: ۳۲).

* در یکی از سفرهای حضرت پیامبر (ص) و در مسیر حرکت، گاهی برخی از اصحاب به بهانه‌های مختلف از ادامه سفر منصرف شده و برمی‌گشتند. در ادامه مسیر، ابوذر غفاری هم از حرکت باز ایستاد و برخی فکر کردند که او هم قصد بازگشت دارد. اما پس از ۳ روز، ابوذر با پای پیاده و حالت تشنگی، در حالی که آب به همراه داشت، خود را به پیامبر اسلام رسانید. او توضیح داد در راه به تخته‌سنگی برخورد کرده که در شیار آن آب خنک و گوارایی

۱۷. وَيَطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

جمع شده بود؛ اما با خود گفته است تا پیامبر از آب ننوشد، از آن نخواهد نوشید و به همین جهت، تشنگی را تحمل کرده است.

۳. ایثار قبل از درخواست شخص محتاج:

* روزی امام حسین (ع) گروهی را دیدند که تکه‌های نان خشک را می‌خوردند. ایشان این گروه را به خانه برده، برایشان غذا، پوشاک و پول دادند.

* در طول جنگ تحمیلی، اذان گفتن با صدای بلند برای اسرای ایرانی در زندان‌های عراق ممنوع بود. روزی نوجوان ۱۷ ساله ایرانی که به لحاظ بدنی ضعیف بوده است، اذان را طوری می‌گوید که مأمور عراقی می‌شنود و جهت مجازات به سمت او می‌آید و تهدیدش می‌کند. هم‌زمان یکی دیگر از اسیران ایرانی که شاهد ماجرا بوده و مطمئن بوده که این نوجوان زیر شکنجه دوام نمی‌آورد، مأمور عراقی را با اصرار متقاعد می‌کند که او اذان گفته است و نه آن نوجوان. سپس همین جوان ایرانی به جای نوجوان مذکور تحت شکنجه عراقی‌ها قرار می‌گیرد (رحمانیان، ۱۳۸۸: ۱۲۵).

* سید ناصر عمادی چاشمی، پزشک بدون مرز ایرانی که در دوره جنگ تحمیلی، مجروح شیمیایی شده است، پس از پایان جنگ نیز به شکل دیگری به ایثارگری خود ادامه داده است. از جمله اقدامات او که متخصص پوست و مبارزه با بیماری‌های ایدز و سالک است، می‌توان به ارائه خدمات رایگان پزشکی در مناطق محروم ایران، افغانستان و کردستان عراق، ایجاد درمانگاه پوست «امام حسین (ع)» در یکی از بیمارستان‌های پایتخت کنیا، راه‌اندازی درمانگاه پوست «امام رضا (ع)» در بزرگ‌ترین بیمارستان کشور بوروندی و سرپرستی مراکز درمانی در کشور غنا اشاره کرد. دریافت نشان ملی ایثار از دست رئیس‌جمهور وقت ایران در سال ۱۳۸۹ و هم‌چنین کسب عناوین مختلف از سوی رئیس‌جمهور بوروندی، نخست‌وزیر کنیا و وزیر بهداشت غنا از جمله افتخارات این ایثارگر بدون مرز ایرانی است.

* با شیوع ویروس کرونا در سطح جهان در سال ۲۰۲۰، شماری از پزشکان، پرستاران و کادر درمانی در برخی از کشورها بنا به دلایل مختلف از رسیدگی به بیماران خودداری کردند و منافع مادی خود را ترجیح دادند. در واقع برای برخی از سیاستمداران خارجی، حفظ مالشان و برای برخی از کادر درمانی خارجی هم حفظ سلامتی‌شان در اولویت قرار گرفت. هم‌چنین فروشگاه‌ها در شماری از کشورها خالی شدند، بعضی از شهروندان بر سر خرید مایحتاج زندگی به جان هم افتادند و حتی صف‌هایی جهت خرید اسلحه به دلیل ناامنی حاصل از شیوع کرونا بسته شد. اما در ایران، این وضعیت کاملاً برعکس بود و علاوه بر این‌که پزشکان، پرستاران و کادر درمانی، بسیار بیش‌تر از مسئولیتی که برعهده داشتند به هموطنانشان کمک کردند و از جان، مال و وقت خود گذشتند، سایر اقشار جامعه هم به کمک آن‌ها آمده و در حد توان، پشتیبانی‌شان کردند. تا جایی که تعداد زیادی از همین پزشکان، پرستاران و کادر درمانی ایثارگر ایرانی به بیماری کرونا مبتلا شده و یا حتی جانشان را هم در راه حفظ سلامت جامعه از دست دادند. هم‌چنین مایحتاج زندگی و لوازم بهداشتی در اختیار خانواده‌های کم‌بضاعت ایرانی قرار گرفت و با همدلی مردم، جو روانی جامعه کاملاً آرام نگه داشته شد.

۷. نقش دیپلماسی ایثار در تحولات منطقه

ایرانیان از دوره پیش از اسلام در زمینه فرهنگی پیشتاز بوده‌اند و در طول تاریخ، همواره دستاوردهای فرهنگی خود را به دیگر ملت‌ها نیز انتقال داده‌اند. به عنوان نمونه، داریوش هخامنشی یکی از اسیران مصری در ایران را مأمور ساخت آموزشگاه پزشکی و جراحی در مصر کرد. خسرو انوشیروان ساسانی فرمان به ترجمه آثار افلاطون و ارسطو به زبان پهلوی و تدریس این آثار در دانشگاه جندی شاپور داد. دانشگاه ایرانی جندی شاپور به عنوان یکی از بزرگ‌ترین مراکز فرهنگی در عصر خود مطرح بود. این دانشگاه در دوره اسلامی هم به کار خود ادامه داد و پزشکان معروف در عصر خلافت عباسی نظیر «بختیشوع» و «ابن ماسویه» از

دانش‌آموختگان همین دانشگاه بودند و دانشگاه جندی شاپور به ارتقای تمدن اسلامی کمک کرد. در ادامه همین تبادلات فرهنگی، سیستم اداری خلافت اسلامی شامل دفاتر و دیوان‌ها نیز به شیوه ایرانی ایجاد شدند و زبان اداری و دفتری سرزمین‌های اسلامی هم ابتدا فارسی بود که بعدها توسط خود ایرانیان مسلمان به عربی برگردانده شد.

ایرانیان در زمینه انتقال دستاوردهای هنری نیز فعال بوده‌اند. صنعت سفال‌سازی که در عصر هخامنشی بسیار پیشرفته بود، در عصر ساسانی و حتی پس از ورود اسلام به ایران نیز ادامه یافت و تکمیل شد. پیشرفت‌های صنعت نساجی در ایران پیش از اسلام نیز چشم‌گیر بوده است. هنر ایرانی در دوران پیش از اسلام به سوریه، آسیای صغیر (ترکیه فعلی)، هند، ترکستان و چین در آسیا، قسطنطنیه (استانبول فعلی)، یونان، شبه‌جزیره بالکان و اسپانیا در اروپا و مصر و مغرب در آفریقا راه یافت؛ تا جایی که هنر ساخت گنبد‌های آجری و سنگی در مسیحیت و دروازه‌ها و گنبد‌های بزرگ در اسلام از اثرات هنر ساسانی است (شهید مطهری، ۱۳۸۵: ۳۳۰-۳۲۵).

فرهنگ ایرانی ایثار نیز در داخل و خارج از کشور، چون ریشه ایرانی دارد، محور اسلام است و از ابزارهای جدید ارتباطی هم بهره می‌گیرد، قادر است به سرعت در دیگر جوامع نفوذ کند و هم‌زمان، جایگاه انقلاب اسلامی را هم محکم‌تر سازد. شاید به همین دلیل است که استراتژیست‌های مخالف انقلاب اسلامی تلاش می‌کنند نفوذ فرهنگ ایرانی ایثار را از یک سو برای تحریک سایر ادیان و مذاهب، به خصوص اهل سنت، به عنوان «نفوذ شیعه» و «صدور انقلاب» جا بیندازند و از سوی دیگر، وقتی می‌خواهند عرب‌ها و ترک‌ها را تحریک کنند، از این نفوذ فرهنگی با عنوان تلاش ایران برای «گسترش امپراتوری پارسی» در محدوده جغرافیای تاریخی این کشور نام می‌برند.

طرح این اتهامات علیه ایران در حالی صورت می‌گیرد که پیشینه تاریخی ایرانیان چیز دیگری را نشان می‌دهد. چنان‌که کوروش هخامنشی در سال ۵۳۹ پیش از میلاد به درخواست مردم بابل به این سرزمین در همسایگی ایران لشکر می‌کشد تا مردم آن‌جا را از دست حاکمانی که ظلم می‌کردند، نجات دهد. در عین حال در منشور کوروش ذکر می‌کند که این لشکرکشی

بدون هرگونه خونریزی بوده است و مردم بابل در پای‌بندی به اعتقادات خود آزاد خواهند بود. این موضوع می‌تواند یکی از نخستین نمونه‌های تحقق حقوق بشر در تاریخ باشد، پیش از آن‌که کشورهای غربی در این زمینه ورود پیدا کنند. به بیان برخی مسئولان ایرانی، این کشور در عصر حاضر نیز با تأکید بر این گذشته ظلم‌ستیز خود به حمایت از مردم کشورهای نظیر فلسطین، عراق و افغانستان می‌پردازد و این مسئله به معنای احیای امپراتوری سستی ایران نیست (رمضان‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۷-۲۵).

در سال ۱۹۹۱ و پس از قیام شیعیان جنوب عراق، «صفر الحوالی» - یک عالم وهابی اهل عربستان سعودی - از تشکیل «قوس رافضی» که از پاکستان و افغانستان شروع شده و با عبور از ایران، عراق و بخش‌های شیعه‌نشین ترکیه، نهایتاً به سوریه و لبنان منتهی می‌شود، ابراز نگرانی کرد (Sefr Al-Hawali, 1991). در واقع، این نگرانی نسبت به قدرت‌گیری شیعیان در منطقه غرب آسیا سال‌ها پیش از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ از سوی گروه‌های تندرو اهل سنت و عمدتاً از لحاظ مذهبی مطرح بوده است؛ اما پس از اشغال عراق و نقش‌آفرینی شیعیان در اداره این کشور، این نگرانی‌ها جنبه سیاسی و ژئوپلیتیک هم به خود گرفت.

در همین راستا، اصطلاح «هلال شیعی» نخستین بار در سال ۲۰۰۴ توسط ملک عبدالله دوم - پادشاه اردن - و هم‌زمان با قدرت گرفتن شیعیان در عراق به کار گرفته شد. او مدعی شد: «اگر احزاب یا سیاست‌مداران طرفدار ایران بر دولت جدید عراق مسلط شوند، یک هلال جدید شامل جنبش‌ها یا حکومت‌های مسلط شیعه از ایران تا عراق، سوریه و لبنان ظاهر خواهد شد که موجب برهم زدن موازنه قوای موجود میان شیعه و سنی شده و چالش جدیدی برای منافع آمریکا و متحدانش خواهد بود». در ادامه این روند و در سال ۲۰۰۵، وزیر امور خارجه وقت عربستان سعودی از نگرانی ریاض از به گفته او «تحویل عراق به ایران» در نتیجه حمله آمریکا به عراق خبر داد. در سال ۲۰۰۶ نیز حسنی مبارک - رئیس‌جمهور وقت مصر - مدعی شد شیعیان کشورهای عربی به ایران بیش‌تر از کشور خود وفاداری دارند و از نفوذ ایران در کشور عراق که ۶۵ درصد از جمعیتش شیعه‌اند خبر داد.

اما ایران ادعای تشکیل هلال شیعی را توطئه‌ای علیه خود می‌داند و در عین حال می‌تواند با استفاده از قدرت گرفتن شیعیان در منطقه در مقابل تهدیدهای ایالات متحده به موازنه تهدید پرداخته و قدرت خود را افزایش دهد. به عقیده ایران، مطرح ساختن موضوع هلال شیعی و یا احیای امپراتوری پارسی می‌تواند در راستای سیاست‌های آمریکا برای مهار ایران با استفاده از اهرم‌های قومی-مذهبی و ایجاد ایران‌هراسی-شیعه‌هراسی در سطح منطقه باشد. این کشور، طرح موضوع هلال شیعی را حربه‌ای از سوی آمریکا جهت ترساندن اهل سنت منطقه از قدرت گرفتن شیعیان می‌داند و یکی از دلایل باطل بودن این ادعا را حمایت ایران از حقوق مردم اهل سنت فلسطین ذکر می‌کند (حاجی یوسفی، ۱۳۸۸: ۱۶۳ و ۱۶۵ و ۱۷۴-۱۷۳).

تنها یک سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، تسلط جنبش‌های مقاومت اسلامی به تمام بخش‌های سرزمین‌های فلسطینی‌نشین گسترش یافت. در همین راستا بود که آموزه‌های اسلامی و از جمله ایثار در راه رسیدن به هدف در قالب جنبش انتفاضه به مبارزات مردم فلسطین راه یافت. حزب‌الله لبنان نیز که رهبر ایران را به عنوان رهبر دینی و سیاسی خود می‌شناسد، در اوایل دهه هشتاد میلادی سده بیستم باعث ظهور جنبش مقاومت اسلامی در لبنان شد (کوردزمن، ۱۳۸۸: ۳۲۲). پیروزی انقلاب اسلامی ایران همچنین تأثیر زیادی بر روی افکار حوثی‌ها گذاشت و یمنی‌ها انقلاب اخیر خود را الهام گرفته از انقلاب اسلامی مردم ایران می‌دانند (نیکروز، ۱۳۹۴: ۱۱۷-۱۱۵). این‌ها نمونه‌هایی از انتقال فرهنگ ایثار در قالب دیپلماسی ایثار از سوی ایران و در سطح منطقه است.

نتیجه‌گیری

فرهنگ ایثار منبعث از اهداف و ارزش‌هاست و از طریق حفظ و احیای ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران، شامل بذل توجه و احترام به اقدامات، یادمان‌ها و یادگارهای ایثارگران در جامعه و علی‌الخصوص رعایت این مسائل در بین دولت‌مردان، سیاسیون و مقامات کشور به عنوان ویرترین نظام، قابل عرضه به دیگران خواهد بود. در این رابطه نمی‌توان نقش دولت،

سازمان‌های مردم نهاد، آموزش و پرورش، هنرمندان، شاعران، نویسندگان، مجلات و روزنامه‌ها را فراموش کرد و یا کم‌رنگ نمود. همان‌گونه که در برخی از کشورها یادمان‌های کشته شدگان جنگ جهانی دوم، علاوه بر این که به محلی برای برگزاری جشن‌های مختلف و عکس گرفتن شهروندان تبدیل شده است، هم‌چنین در جذب گردشگران خارجی نیز نقش به‌سزایی ایفا می‌نمایند، این اتفاق می‌تواند درباره ایران و در قبال آثار و نمادهای شهدا و نیز شرح اقدامات ایثارگران آن‌ها رخ دهد. نگاه نو به فرهنگ ایثار می‌تواند ضمن ایجاد روحیه نشاط در جامعه، به توسعه صنعت گردشگری نیز کمک کند؛ در واقع، نگرش جدید به این ارزش، هم پویایی و نشاط را به جامعه تزریق خواهد کرد (بعد فرهنگی) و علاوه بر آن، مزایای اقتصادی را نیز از طریق جذب گردشگران خارجی به همراه خواهد داشت.

همچنین با استفاده از رسانه‌ها می‌توان حوادث را آن‌طوری که مورد نظر است، حکایت نمود. به همین دلیل، تسلط بر رسانه‌های دیداری، شنیداری و مکتوب، موضوع مهم و قابل بحثی است. ابزارهای مؤثر در این زمینه شامل شبکه‌های مجازی، رادیو و تلویزیون، هنر هفتم، کتاب‌ها، مقاله‌ها، جزوات و ... است. فعالیت‌های رسانه‌ای کشورهای مختلف در زمینه مقوله ایثار، مؤید آن است که این مفهوم در همه جوامع، زبان‌ها، ادبیات‌ها و فرهنگ‌ها مقدس شمرده می‌شود و برخی دولت‌ها هم به دنبال بهره‌برداری از آن در راستای منافع خود هستند. البته در ادبیات و فرهنگ دینی ایران، مفهوم ایثار، مفهومی فراگیرتر است و با مفاهیمی همچون اخلاق، امنیت و دیانت رابطه نزدیک‌تری (نسبت به دیگر کشورها) دارد؛ در نتیجه، این کشور می‌تواند با فعال‌تر کردن بخش رسانه‌ای خود در حوزه ایثار می‌تواند موفقیت بیش‌تری نسبت به دیگر کشورها داشته باشد.

به طور کلی، حفظ و عرضه ارزش‌های اسلامی-ایرانی مانند ایثار و متعلقات آن می‌تواند به عنوان یک برند ملی و ارزشمند مورد احترام جامعه باشد. از این‌رو از طریق دیپلماسی فرهنگی می‌توان فرهنگ ایرانی ایثار را به عنوان یک برند ملی معرفی کرد. برند ملی یک کشور، معیاری برای اندازه‌گیری، ساخت و مدیریت اعتبار آن کشور برای برخی از سیاست‌های اعمالی است. برند و تصویر از یک دولت-ملت و انتقال و صدور موفقیت‌آمیز

این تصویر (ارزش‌ها و محصولات) را می‌توان به عنوان اصلی‌ترین تأثیر و کاربرد دیپلماسی فرهنگی-ارتباطی کشور مبدأ دانست. بسیاری از کشورها سرمایه‌گذاری‌های ویژه‌ای را جهت معرفی و یا ارتقای موقعیت برند ملی خود انجام داده یا می‌دهند. هدف آن‌ها از این تدابیر و اقدامات، بهبود وضعیت تصویر و شهرت ملتشان است که به طور ویژه‌ای جذب گردشگر و سرمایه‌گذاری را در پی خواهد داشت. افزایش صادرات، جذب نیروی کار مستعد و خلاق و نفوذ فرهنگی و سیاسی در جهان نیز از دیگر دستاوردهای یک برند ملی موفق در سطح جهان است.

تاکنون نظریه‌ای با عنوان مشخص «دیپلماسی ایثار» در رشته روابط بین‌الملل مطرح نبوده است و این موضوع می‌تواند به عنوان نظریه‌ای جدید در راستای اهداف سیاست خارجی ایران و نیز تبیین بخشی از عملکرد دیپلماتیک این کشور در سطح منطقه به کار گرفته شود. همان‌گونه که انتقال فرهنگ ایرانی ایثار به عنوان یک برند به دیگر کشورهای منطقه غرب آسیا پس از وقوع انقلاب اسلامی به نوعی در قالب دیپلماسی ایثار انجام پذیرفته است. کشورهای منطقه نیز در دهه‌ها و مخصوصاً سال‌های اخیر برپایه تعالیم مذهبی درصدد ایجاد تغییرات اساسی در ساختار کشورهای خود برآمده‌اند. در این بین، عناصر اسلام‌گرایی، ظلم‌ستیزی و آزادی‌خواهی که از اصول اساسی انقلاب اسلامی ایران است، در تحولات کشورهای منطقه غرب آسیا نقش مؤثری را ایفا کرده‌اند. در واقع، بسیاری از این تحولات در سطح منطقه با الگو قرار دادن نمونه ایرانی فرهنگ ایثار به وقوع پیوسته‌اند و این الگوگیری محدود به شیعیان (نظیر تحولات عراق) نبوده است و پیروان بقیه مذاهب در سایر کشورهای منطقه نیز در جنبش‌های خود از این الگو بهره جسته‌اند.

منابع

الف) فارسی

- اخوان کاظمی، مسعود و پروانه عزیز (۱۳۸۸). «دیپلماسی عمومی و الگوی اسلامی آن». فصلنامه رسانه. شماره ۸۰. زمستان ۱۳۸۸. صص ۲۲-۵۰.
- السلمی، ابو عبدالرحمن محمد بن الحسین (۱۴۱۴ ق). مدارج السالکین بین منازل ایاک نعبد وایاک نستعین. ج ۱. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- القشیری، ابوالقاسم عبدالکریم (۱۳۷۴). الرسالة التفسیریة. ج ۱. قم: بیدار.
- باقری، سیامک (۱۳۸۷). بسیج و مدیریت قدرت نرم؛ رویکردی سیستمیک در قدرت، فرهنگ و امنیت. تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.
- بناهان، مریم و زهرا حبیبزادگان (۱۳۹۷). «تبیین ایثار به مثابه مینا، اصل و روش تربیتی با تأکید بر مبادی سه گانه عمل». اندیشه های نوین تربیتی. دوره ۱۴. شماره ۴. زمستان ۱۳۹۷. صص ۲۵۸-۲۲۵.
- پورسعید، فرزاد (۱۳۸۹). «مفهوم شناسی گفتمان نرم و محیط راهبردی متأثر از آن». فصلنامه راهبرد دفاعی. سال هشتم. شماره ۲۸. بهار ۱۳۸۹. صص ۶۰-۳۳.
- تقوی، سید محمدرضا (۱۳۹۰). «نظریه پردازش، پذیرش و پرورش دین: رویکردی نرم برای انتقال فرهنگ ایثار و شهادت». دوفصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی. سال ۶. شماره ۱۲. بهار و تابستان ۱۳۹۰. صص ۱۰۳-۷۵.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۸). «هلال شیعی؛ فرصت ها و تهدیدها برای جمهوری اسلامی ایران، اعراب و آمریکا». دانش سیاسی. سال پنجم. شماره اول. بهار و تابستان ۱۳۸۸. صص ۱۹۲-۱۵۹.
- خانی، محمدحسن (۱۳۸۶). «نقش فرهنگ و ابزارهای فرهنگی در طراحی و پیشبرد دیپلماسی (با تأکید بر سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا)». مجموعه مقالات همایش ارتباطات بین فرهنگی و سیاست خارجی: رویکرد ایرانی. تهران: انتشارات بین المللی الهدی.
- رحمانیان، عبدالمجید (۱۳۸۸). حماسه های ناگفته. به روایت: سید علی اکبر ابوترابی فرد. تهران: پیام آزادگان.
- رفیع، حسین و سید محمدجواد قربی (۱۳۸۹). «کالبدشکافی قدرت نرم و ابزارهای کاربردی آن». فصلنامه مطالعات بسیج. سال سیزدهم. شماره ۴۷. تابستان ۱۳۸۹. صص ۱۳۸-۱۱۷.
- رمضانزاده، فیروزه (۱۳۸۹). «کارشناسان؛ هنرمندان و مورخان درباره منشور کوروش چه می گویند: منشور ایرانی». آریانا گردشگر: ماهنامه بین المللی گردشگری. شماره ۳۰. مهر ۱۳۸۹. صص ۲۷-۲۴.
- سائلی، جلیل (۱۳۸۷). بررسی مقایسه ای احسان و ایثار در اخلاق اسلامی و مسیحی. پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه پیام نور واحد تهران مرکزی.
- سرپرست سادات، سید ابراهیم (۱۳۹۱). بررسی تأثیر دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران بر شکل گیری تمدن اسلامی. تهران: مرکز مطالعات راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی. بهار ۱۳۹۱.
- سهروردی، شهاب الدین (۱۳۷۳). مجموعه مصنفات شیخ اشراق. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شهید مطهری، مرتضی (۱۳۸۵). خدمات متقابل اسلام و ایران. تهران: انتشارات صدرا.
- طلوعی، محمود (۱۳۸۵). فرهنگ جامع علوم سیاسی. تهران: نشر علم.

- غفاری هشجین، زاهد و عباس کشاورز شکری و موسی افضلیان سلامی (۱۳۸۹). «مؤلفه‌های اساسی گفتمان ایثار و شهادت در انقلاب اسلامی». *فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی*. سال هفتم. شماره ۲۳. زمستان ۱۳۸۹. صص ۱۹۰-۱۶۵.
- قطبی، ثریا و فریده داودی مقدم و بیتا عزیزی (۱۳۹۵). «تحلیل عناصر معنایی واژه اخلاقی ایثار در قرآن کریم». *پژوهش‌های اخلاقی*. سال ششم. شماره چهار. تابستان ۱۳۹۵. صص ۱۶۱-۱۴۷.
- کتابی، محمود و عنایت‌الله یزدانی و مسعود رضایی (۱۳۹۱). «قدرت نرم و راهبرد هژمونیک‌گرایی آمریکا». *دوفصلنامه علمی پژوهشی دانش سیاسی*. سال هشتم. شماره دوم (پیاپی ۱۶). پاییز و زمستان ۱۳۹۱. صص ۱۲۸-۱۰۷.
- کرمی، کامران (۱۳۹۱). «محدودیت‌های قدرت نرم در سیاست بین‌الملل». *فصلنامه مطالعات منطقه‌ای*. سال سیزدهم. شماره سوم. تابستان ۱۳۹۱. صص ۱۵۸-۱۳۷.
- کوردزمن، آنتونی اچ. (۱۳۹۱). *درس‌هایی از جنگ ۳۳ روزه اسرائیل - حزب‌الله*. تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور. ۱۳۸۸.
- گلی زواره، غلامرضا (۱۳۸۲). «معرفی کتاب ایثار». *کتاب ماه دین*. شماره ۷۰ و ۷۱. مرداد و شهریور ۱۳۸۲. صص ۳۱-۳۳.
- ماکویی، سویل و دنیا عباسی کسبی (۱۳۹۰). «ایثار و شهادت در فرهنگ مردم ایران (یادواره حاجی بخشی)». *فصلنامه فرهنگ مردم ایران*. شماره ۲۷. زمستان ۱۳۹۰. صص ۱۸۴-۱۷۳.
- مایسن، جان (۱۳۹۱). «به کارگیری قدرت نرم در دیپلماسی عمومی». ترجمه مهدی ذوالفقاری. *دوفصلنامه علمی تخصصی اندیشه مقاومت*. سال اول. شماره دوم. پاییز و زمستان ۱۳۹۱.
- محسنی، محسن و احد فرامرز قراملکی (۱۳۹۵). «تحلیل تطبیقی-تاریخی مفهوم ایثار نزد دانشمندان مسلمان تا قرن هفتم». *فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق*. سال نهم. پاییز ۱۳۹۵. شماره ۳۳. صص ۶۴-۴۷.
- مسکویه، ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب. (۱۴۲۶ ق). *تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق*. قم: زاهدی.
- نای، جوزف (۱۳۸۷). *رهبری و قدرت هوشمند*. ترجمه محمودرضا گلشن‌پژوه و الهام شوشتری‌زاده. تهران: انتشارات مؤسسه ابرار معاصر.
- نائینی، علی محمد (۱۳۸۷). «معنا و مفهوم قدرت و تهدید نرم در مطالعات امنیتی». به اهتمام اصغر افتخاری. *قدرت نرم، معنا و مفهوم (مقالات برگزیده همایش بسیج و قدرت نرم)*. تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج و دانشگاه امام صادق (ع).
- نصری، قدیر (۱۳۸۴). «قدرت آمریکا در قرن بیست و یکم». *فصلنامه مطالعات منطقه‌ای*. زمستان ۱۳۸۴ و بهار ۱۳۸۵. شماره ۲۶ و ۲۵. صص ۱۸۰-۱۵۳.
- نیکروز، حسن (۱۳۹۴). *تأثیر فرهنگ و شهادت بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی. یاسوج: دانشگاه یاسوج. مهر ۱۳۹۴.
- هجویری، ابوالحسن علی (۱۳۷۵). *کشف المحجوب*. ج ۱. تهران: طهوری.

ب) خارجی

- Public Diplomacy Alumni Association (2013). "About U.S. Public Diplomacy: What public diplomacy is and is not".

- Sefr al-Hawali (1991). *Kissinger's Promise and the American Aims in the Gulf*. Riyadh: al-Saudia.
- Snow, Nancy & Philip M. Taylor (2009). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge.
- Базен, Андре (1972). *Что такое кино?*.
- Барт Ролан (1989). *Избранные работы: семиотика: поэтика*. Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова.- М.: Прогресс
- Моль, Абраам (2008). *Социодинамика культуры*. Пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. — М.: Издательство ЛКИ